

Józef Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 1, *Średniowiecze*, cz. 1, *Do 1302 r.*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2003, ss. 377.

W 1986 r. ks. Henryk kard. Gulbinowicz, Arcybiskup Metropolita Wrocławski, w liście pasterskim zapowiadającym 1000-lecie diecezji wrocławskiej, napisał: „Dziełem upamiętniającym nasze millenium będzie opracowanie i wydanie kilkutomowego dzieła zbiorowego o charakterze historyczno-teologicznym, poświęconego Kościołowi diecezjalnemu i jego 1000-leciu nad Odrą”. Choć ta ze wszech miar słuszna inicjatywa zbiorowego przedsięwzięcia, która miała wzbogacić historiografię Kościoła na Śląsku, nie została ostatecznie zrealizowana, dała jednak historykom twórczy impuls. W tym kontekście pojawiło się kilka pozycji słownikowych, wśród których na

szczególnej uwagę zasługuje *Słownik księży – pisarzy archidiecezji wrocławskiej 1945–1992* autorstwa ks. Józefa Mandziuka, czy opublikowany w 1996 r. pod redakcją Mieczysława Patera *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*.

Jednakże sama idea stworzenia dzieła monograficznego również doczekała się realizacji. Podjął ją ks. Józef Mandziuk, profesor UKSW w Warszawie i PWT we Wrocławiu. Pełny projekt dzieła przewiduje 5 tomów w 10 woluminach. W 1995 r. ukazał się tom II zatytułowany: *Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520–1742*. Była to książka profesorska, której publikacja spotkała się z pozytywną oceną recenzentów. Tom V o tytule *Tablice chronologiczne*, zawiera wydarzenia historii powszechnej, dziejów chrześcijaństwa, i Kościoła śląskiego w drugim tysiącleciu w układzie chronologicznym. Niniejsza pozycja, która stanowi pierwszą część pierwszego tomu pełnej monografii i opisuje dzieje Kościoła nad Odrą do 1302 r., została opublikowana nakładem oficyny wydawniczej UKSW w Warszawie w 2003 r. pod tytułem: *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze, t. 1, cz. 1, Do 1302 r.* Środki na opracowanie dzieła wyasygnował Komitet Badań Naukowych.

Omówiona w pierwszej części pierwszego tomu epoka była już uprzednio przedmiotem syntetycznych opracowań, lecz badania te domagały się uzupełnień. Praca Jana Heynego *Documentierte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau* (t. 1–3, Breslau 1860–1868) jest pozycją, która wymagała uaktualnienia, podobnie jak Tadeusza Silnickiego *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca wieku XIV*. Podręcznikowy charakter ma książka *Dzieje Kościoła na Śląsku, cz. 1, Średniowiecze* (Opole 1996), którą autor – ks. Kazimierz Dola adresował do studentów teologii. Pozycje opracowane przez Franciszka Ksawerego Seppelta: *Geschichte des Bistums Breslau* z 1929 r., Wernera Marschalla: *Geschichte des Bistums Breslau* z 1980, Joahima Köhlera: *Bistum Breslau* i bp. Wincentego Urbana: *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej* z 1962 r. stanowiły popularyzatorską próbę przybliżenia historii Śląska szerszemu gronu odbiorców. Mimo tej liczby pozycji książkowych istniała potrzeba uaktualnienia historiografii śląska i przedstawienia jej w sposób, który spełniałby najwyższe kryteria badań monograficznych. Spotkała się ona z odpowiedzią w omawianej książce.

Baza źródłowa pracy zawiera w sobie pozycje rękopiśmienne i drukowane zarówno w języku polskim, jak i niemieckim. Składa się na nią bogata bibliografia, która pozwala na dokonanie rozległej syntezy prac historyków polskich i niemieckich, świeckich i duchownych. Wśród wielu cennych pozycji bibliograficznych na uwagę zasługuje choćby M. Cetwińskiego i L. A. Tyszkiewicza: *Prawda historii i racja stanu*. Stanowi ona dorobek pół wieku badań nad śląską mediewistyką uczonych z wrocławskiego ośrodka uniwersyteckiego.

Ramy badań, jakie zakresliła niniejsza monografia, objęły całość dziejów Kościoła rzymsko-katolickiego na Śląsku do 1302 r. Złożyło się na nie życie liturgiczne i religijne, które zostały ukazane na tle ówczesnych wydarzeń politycznych, społecznych i kulturalnych. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że autor monografii ukazał aspekt życia wewnętrznego chrześcijan tamtej epoki. Miało ono swoją specyfikę ze względu na warstwę społeczną, czy też wykonywane przez poszczególne osoby funkcje. Niemniej udało się uchwycić wspólne przedstawicielom duchowieństwa i stanu świeckiego, biskupom i wiernym, mecenasom kultury religijnej i rycerzom rysy wspólnego życia duchowego tych, którzy w danej epoce tworzyli wspólnotę ludu Bożego.

Strukturę opracowania wyznaczają kolejne etapy dziejów, które opisane są w poszczególnych rozdziałach monografii. Cezury tych etapów i rozdziałów są określone zjawiskami historycznymi dotyczącymi życia politycznego lub kościelnego. Niejednokrotnie są one związane także z datami obejmowania rządów bądź składania urzędu przez kolejnych biskupów wrocławskich. Część pierwsza, zatytułowana *Śląsk przedchrześcijański* opisuje pradzieje śląskiej ziemi i jej mieszkańców do czasu oficjalnego przyjęcia chrztu przez Mieszka I w 966 r. i włączenia Śląska do większej struktury w ramach etnicznego scalania terytorium ziem polskich pod koniec X w. Dzieje te zostały opisane w głównej mierze na podstawie wykopalisk archeologicznych, według zasady, na którą powołuje się autor: „gdzie milczą źródła pisane, niech przemówią kamienie” (s. 12). Dostępne materiały źró-

dłowe pozwoliły na określenie granic geograficznych, form i etapów postępowania ekspansji osadniczej oraz na opisanie naturalnych wierzeń mieszkańców Śląska. Początki biskupstwa wrocławskiego – lata 1000–1138 – przedmiot analiz drugiego rozdziału – zawierają się między datą zjazdu gnieźnieńskiego i początków biskupstwa wrocławskiego a śmiercią Bolesława Krzywoustego i objęciem władzy senioralnej przez księcia Władysława II Włostowic. Opis dotyczy pierwszych prób utrwalania struktur życia religijnego na tle wczesnopiastowskiej organizacji państwowości polskiej. Czasy stabilizacji Kościoła śląskiego zawarte między 1138 a 1201 r., to okres konsekwentnego przenikania świata religijności i mentalności ludzi Śląska przez świat wartości i upodobań estetycznych chrześcijaństwa, którego naczyniem była kultura Europy Zachodniej. Coraz lepsza kondycja materialna przybyłych do Polski nowych wspólnot zakonnych i Kościoła w ogóle decyduje o tym, że wzrasta efektywność jego działań nie tylko na polu ewangelizacyjnym, ale także w obszarze życia umysłowego i kulturowego. Przemiany te, które dokonywały się w początkowej fazie rozbitcia dzielnicowego, były przedmiotem rozdziału trzeciego. Następne karty monografii – czwarty rozdział – obejmują historię XIII w., który zapisał się jako apogeum średniowiecza. Pojawiły się wówczas w Kościele nad Odrą wielkie osobowości biskupów, przed którymi stało zadanie reform zapoczątkowanych przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza. Dotyczyły one zarówno organizacji urzędów biskupich czy terytorium diecezji, jak i życia religijnego wiernych. Rozdział piąty w świetle badań stawia religijność mieszkańców Śląska pełniących różne funkcje publiczne, pochodzących z różnych stanów społecznych i realizujących różne powołania. Na tle życia duchowoliturgicznego zostają przybliżone postaci wiernych, które ze względu na heroizm wiary, zapisały się w dziejach Kościoła na Śląsku, jako postacie świątobliwe, błogosławione i święte.

Niewątpliwą zaletą wszystkich prac naukowych, którą ma także omawiana monografia, jest indeks osobowy. Wyszczególnione w nim kilkaset nazwisk postaci przywołanych w opracowaniu ma odniesienie do stron, do których można się odwołać, by dane postaci odnaleźć w tekście. Osobny indeks zawiera nazwy geograficzne. Ten użyteczny klucz w aparacie naukowym znalazł się na końcu książki dzięki opracowaniu i staraniom Ewy Antas.

Treść, szczegółowość, metoda i forma opracowania decydują o tym, iż jest to pozycja przeznaczona dla szerokiego grona odbiorców. Jej adresatami są naukowcy, studenci, jak i czytelnicy, których skłania do zapoznania się z nią amatorskie zainteresowanie dziejami Śląska. Walorem, który poszerza grono potencjalnych czytelników jest to, że mimo pełnego aparatu naukowego, jaki został zastosowany w pracy, język zachował lekkość, która zachęca do dalszej lektury.

Przy wszystkich wyszczególnionych zaletach dzieło wykazuje jednak pewien mankament, którym jest brak map i fotografii. W podobnych pracach są to elementy ze wszech miar wskazane, ze względu na obrazowość treści. Należy wyrazić nadzieję, że przy następnych wydaniach tej książki, w języku polskim lub w niemieckim, oficyna wydawnicza będzie w stanie uwzględnić ten postulat.

Ksiądz Józef Mandziuk, kończąc wstęp do części pierwszej pierwszego tomu, wyraził opinię, „że jego praca przyczyni się do jeszcze większego umiłowania przez współczesnych Ślązaków swojej »małej Ojczyzny«”. Biorąc pod uwagę rzetelność opracowania, jej treść i formę, wydaje się, iż tak właśnie się stanie. Warto jednak dodać, że zamierzenie to nabiera szczególnej wymowy w kontekście postępującego procesu jednoczenia się Europy. Ugruntowanie historyczne własnej tożsamości mieszkańców Śląska, a w szerszym znaczeniu także polskiego czytelnika, ma w tym procesie do odegrania istotną rolę. Jest nią faktograficzne potwierdzenie głębokich i twórczych historycznych związków Kościoła z szeroko pojętą kulturą Europy.

ks. Henryk Kołodziejczyk